

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

PATRIARHUL FOTIE AL CONSTANTINOPOLULUI
(858-867 ȘI 877-886)
ȘI
ACTUALITATEA ECUMENICĂ A OPEREI SALE

Rezumat

Coordonator științific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan-Vasile Leb

Doctorand: Pr. Virgil Cerceș

CUPRINS

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL I. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII	6
I.1. Surse contemporane cu Fotie	6
I.2. Scrieri de după Fotie	11
I.3. Cercetarea modernă românească.....	29
CAPITOLUL II. CADRUL POLITIC ȘI RELIGIOS	
LA APARIȚIA LUI FOTIE	36
II.1. Situația internă politică și religioasă a Imperiului Bizantin la începutul secolului al IX-lea	36
II.2. Mediul cultural în care s-a format tânărul Fotie.....	43
II.3. Islamul și Imperiul Bizantin.....	48
II.4. Ascensiunea papalității.....	50
II.5. Imperiul Carolingian și cel Bizantin	51
II.6. Așezarea bulgarilor în Balcani și relația lor cu Imperiul Bizantin	57
CAPITOLUL III. FOTIE. PERSONALITATEA ȘI OPERA SA	61
III.1. Opinii privind data nașterii lui Fotie	61
III.2. Familia și anii copilăriei lui Fotie.....	63
III.3. Societatea Constantinopolului și ascensiunea tânărului Fotie.....	65
III.4. Cadrul politic și religios premergător alegerii lui Fotie ca patriarh	67
III.5. Cazul Asbestas	72
CAPITOLUL IV. PRIMUL PATRIARHAT AL LUI FOTIE (858-867)	
ȘI DISPUTA SA CU ROMA	79
IV.1. Demiterea lui Ignatie.....	79
IV.2. Alegerea noului patriarh.....	82
IV.3. Hirotonirea lui Fotie și problemele ei.....	85
IV.4. Patriarhul Fotie și disputele sale cu ignatienii.....	87
IV.5. Primirea delegației bizantine la Roma și răspunsul papei Nicolae I	90
IV.6. Sinodul din anul 861 de la Constantinopol	91
IV.7. „Delegația“ constantinopolitană și sinodul roman din anul 863	97
IV.8. Ilyricul între Roma și Constantinopol	101
IV.9. Disputa pentru Bulgaria	106
IV.9.a) Bulgaria se orientează spre Constantinopol	106
IV.9.b) Bulgaria se orientează spre Roma	110
IV.10. Presiunea papei Nicolae I asupra Constantinopolului pentru depunerea lui Fotie	115
IV.11. Răspunsul Patriarhului Fotie la acțiunile papei Nicolae I	119
IV.11.a) Enciclica Patriarhului Fotie (867)	120
IV.11.b) Scurtă prezentare a istoriei adaosului <i>Filioque</i>	123

IV.11.c)	Aliați în Apus pentru Fotie	126
IV.11.d)	Reacția teologilor apuseni la acuzațiile lui Fotie.....	128
IV.12.	Sinodul de la Constantinopol (867) și hotărârile lui.....	132
CAPITOLUL V. PRIMA DEPUINERE ȘI EXILUL PATRIARHULUI FOTIE (867-877).....		138
V.1.	Schimbări pe scena politică la Constantinopol.....	138
V.2.	Papa Adrian al II-lea (867-872), urmașul papei Nicolae I și frații Constantin-Chiril și Methodie, apostolii slavilor.....	140
V.3.	Sinodul roman din anul 869	145
V.4.	Sinodul antifotian de la Constantinopol 869-870.....	151
V.4.a)	Sosirea delegației papale la Constantinopol	151
V.4.b)	Deschiderea oficială a sinodului și lucrările lui	152
V.5.	Sosirea delegației bulgare și problemele create de aceasta	163
V.6.	Correspondența post-sinodală dintre Roma și Constantinopol.....	167
V.7.	Exilul lui Fotie.....	170
CAPITOLUL VI. AL II-LEA PATRIARHAT AL LUI FOTIE		175
VI.1.	Chemarea din exil a lui Fotie	175
VI.2.	Correspondența dintre Constantinopol și Roma pentru reabilitarea lui Fotie.....	179
VI.3.	Sinodul de la Roma (879).....	183
VI.4.	Problemele <i>Commonitorium</i> -ului	186
VI.5.	Pregătiri preliminare pentru sinod.....	191
VI.6.	Lucrările sinodului de la Constantinopol (879-880)	193
VI.7.	Fotie și opoziții săi.....	212
VI.8.	O nouă depunere a lui Fotie și moartea acestuia	219
CAPITOLUL VII. OPERA LUI FOTIE		225
CAPITOLUL VIII. ACTUALITATEA ECUMENICĂ A ACTIVITĂȚII PATRIARHULUI FOTIE.....		253
VIII.1.	A demisionat Ignatie?.....	253
VIII.2.	La revenirea din exil, s-au împăcat Ignatie cu Fotie?.....	260
VIII.3.	Prima corespondență dintre Fotie și Nicolae I	267
VIII.4.	A doua corespondență dintre Fotie și Nicolae I	269
VIII.5.	Correspondența post-sinodală Roma-Constantinopol	273
VIII.6.	A mai fost schismă între patriarhul Fotie și papa Ioan al VIII-lea și urmașii acestuia pe scaunul papal?.....	279
CONCLUZII		293
ANEXE		301
ABREVIERI		360
BIBLIOGRAFIE		361

cuvinte cheie: patriarh, Fotie, Constantinopol, dispută, papa Nicolae, schismă, exil.

INTRODUCERE

Patriarhul Fotie se descoperă omenirii ca o personalitate complexă, aparținând unei perioade foarte zbuciumate a istoriei celei de-a doua jumătăți a secolului al IX-lea, pe care și el a influențat-o prin acțiunile sale și pe care a dominat-o. Personalitatea lui continuă și astăzi să trezească admirația, curiozitatea, dar și împotrivirea celor care caută să afle câte ceva din viața și gândirea acestui mare părinte al Bisericii Răsăritene postpatristice. În Biserica Ortodoxă a primit, chiar imediat după săvârșirea sa, supranumele de *cel Mare*. Înzestrat cu o capacitate intelectuală excepțională, Fotie a reușit să se impună în vremea sa ca un mare intelectual și bibliofil. Astfel în primul său exil se plânga împăratului pentru lipsa cărților sale dragi.

În general, patriarhul Fotie al Constantinopolului (858-867 și 877-886), este cunoscut ca opozant al Romei și implicit al papilor. Prezentarea evenimentelor, de multe ori pătimasă, indiferent din care parte vine, nu face altceva decât să ducă la o înțelegere confuză, să prelungească pentru ani buni o schismă care practic a durat atât de puțin și să-l judece pe patriarh din această perspectivă. De cele mai multe ori justificările acțiunilor sale nu sunt luate în calcul căci, poate, au fost duse la extrem. Dar și ineptii strecurate de către Simeon Magistrul, precum: tatăl lui Fotie a fost păgân, iar mama sa, o călugăriță care a părăsit mănăstirea, sau că Fotie când binecuvânta lumea, având crucea în mână, aceasta se transforma în șarpe, cu siguranță și acestea sunt exagerări și trebuiesc revizuite.

Putem spune că, dacă sursele istorice nu ar fi atât de subiective în prezentarea faptelor, imaginea patriarhului Fotie, creionată de aceste surse, ar fi cu mult mai aproape de cea reală. Estimările făcute asupra personalității sale au variat între laude abundente (mai puține la număr poate și din faptul că răsăritul creștin favorabil lui Fotie avea să treacă prin grele încercări odată cu căderea Constantinopolului), dar și invective agresive, atât în timpul vieții sale cât mai ales după secolul al IX-lea, până în zilele noastre.

Prezentat ca un antagonist, atât pe plan intern cât și în relația sa cu Roma, vom observa că, mai ales în al doilea său patriarhat (877-886), a fost un pacifist. Astfel vom vedea că la provocările venite din partea papei Nicolae I (858-867), dar mai ales la depunerea sa de către Roma, din anul 863, Fotie, în prima fază, se învăluie de tăcere. La prigonirile provocate de Bardas, la Constantinopol, împotriva populației care se răsculase în urma depunerii lui

Ignatie, el intervine pentru a fi oprite. Mijlocește pentru o îmbunătățire a situației lui Ignatie care era depus și exilat. Împăcarea sa cu Ignatie și trecerea acestuia în rândul sfinților este un semn al păcii. De asemenea, a căutat, într-o oarecare măsură, să se împace și cu Roma prin scrisorile pe care le va trimite acolo. Toate acestea ne revelează o altă imagine a patriarhului în comparație cu cea zugrăvită de cei mai mulți istorici.

CAP. I. STADIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII

În acest prim capitol am făcut o scurtă inventariere a scrierilor despre patriarhul Fotie. Am început cu scrierile contemporanilor lui Fotie. Mărturiile acestora sunt contradictorii pentru aceasta ele pot fi împărțite în scrieri profotianiste și antifotianiste. Toate aceste mărturii vor constitui surse de inspirație pentru toți aceia care vor scrie despre evenimentele petrecute în vremea marelui patriarh. Majoritatea acestor scrieri s-au păstrat în colecțiile Migne sau Mansi. În partea a doua a capitolului am prezentat scrieri de după Fotie care tratează fie opera sa scrisă cât și probleme legate de activitatea sa ca patriarh. O remarcă pentru această parte a capitolului este aceea că se poate observa o schimbare de atitudine și de percepere a activității ca patriarh a lui Fotie din partea istoricilor apuseni începând cu profesorul F.Dvornik. În ultima parte a capitolului este prezentată cercetarea românească cu privire la marele patriarh. Aceasta din urmă este destul de lacunară și tratează doar anumite aspecte din viața și activitatea patriarhului Fotie.

CAP. II. CADRUL POLITIC ȘI RELIGIOS LA APARIȚIA LUI FOTIE

Înainte de a ajunge cunoscut atât ca patriarh cât și ca profesor erudit și savant, patriarhul Fotie a venit pe lume într-o perioadă a istoriei lumii politice și religioase care a avut rostul ei în formarea tânărului Fotie dar și a familiei sale în care s-a născut. Pentru aceasta ne-am propus ca în capitolul al doilea a lucrării să prezentăm pe scurt cadrul politic și religios la apariția tânărului Fotie. Pe planul intern al Împeriului Bizantin se impun două dinastii, cea isauriană (717-802) și cea amoriană (820-867). Împărații din aceste două dinastii vor influența prin acțiunile lor viața politică, socială cât și cea bisericească din vremea lui

Fotie. El a impus admirația tuturor, potrivnici și susținători, atunci când vine vorba de erudiția sa. Vom aborda în acest capitol probleme legate de mediul cultural în care s-a format tânărul Fotie și care cu siguranță și-a pus amprenta asupra erudiției viitorului profesor savant. Cultura care ajunsese la un nivel foarte scăzut odată cu venirea la putere a împăratului Teofil va cunoaște o reînviore. Mai sunt amintite marile personalități ale culturii din această perioadă, cum ar fi Ioan Damaschin, Teodor Studitul etc.

În plan extern asistăm la schimbări majore. În timp ce Imperiul Persan treptat se va stinge, pe scena lumii va apărea o nouă putere politică și militară a Imperiului Islamic. Mahomed reușește să unească mai multe triburi nomade cărora le pune la dispoziție o nouă religie având ca țel cucerirea și convertirea întregii lumi la islam. Această nouă forță politico-militară reprezintă o amenințare pentru Imperiul Bizantin cu care mereu va fi în conflict militar, și care va cuceri treptat părți importante din partea orientală a Imperiului. Cu toate acestea la mijlocul secolului al IX-lea Imperiul Bizantin reușește să-și mențină teritoriile în Orient la nivelul Asiei Mici de unde se vor organiza raiduri pentru a-i pune la punct pe acești vecini incozi.

Din cauza disputelor iconoclaste, relațiile dintre Biserica constantinopolitană și Biserica romană vor fi aproape inexistente. Acum asistăm la o ascensiune a papalității pe fondul mai multor transformări în Occident. Încreștinarea populațiilor germanice, revenirea regatelor ariene la ortodoxie, apariția Regatului Franc, încoronarea regelui Pepin cel Scurt de către papa Zaharia, apariția Statului Papal, împăratul Leon al III-lea Isaurul desprinde Calabria, Sicilia, Apulia și Creta și le pune sub ascultarea Constantinopolului. Toate acestea vor duce la înstrăinarea Romei de Constantinopol. Din 769, împăratul nu mai ratifică alegerea papei. Acum asistăm la apariția lui *Donația Constantini* și *Decretele Pseudo-Isidoriene*.

În Apus se ridică o nouă putere politică militară în urma cuceririlor lui Carol cel Mare, cea a Imperiului Carolingian. Papa Leon al III-lea îl va încorona ca rege pe Carol cel Mare, în Bazilica Sfântul Petru, din Roma, în ziua de Crăciun al anului 800. Noul edificiu din Occident realizat de Carol cel Mare este văzut la Constantinopol ca o uzurpare a puterii sale.

În Balcani, bulgarii care se așezaseră în această zonă, nu numai că au estompat politica Imperiului de asimilare a populațiilor slave, dar foarte adesea aceștia au atacat pozițiile Imperiului ajungând până la zidurile Constantinopolului. În cele din urmă părțile în conflict ajung să încheie pace pentru o vreme de 30 de ani.

CAP. III. FOTIE. PERSONALITATEA ȘI OPERA SA

În ce privește data nașterii lui Fotie opiniile cercetătorilor nu sunt unanime. Propunerile acestora, făcute pe baza conexiunii evenimentelor din viața patriarhului, pornesc de la anul 810 și ajung până la anul 827. Când vine vorba de originea familiei lui Fotie cercetătorii sunt unanimi afirmând că provine dintr-o familie nobilă, rudenie cu patriarhul Tarasie și familia imperială. La ce școli a studiat tânărul Fotie rămâne o enigmă opiniile oscilând între autodidact sau formarea lui pe lângă un profesor. De tânăr ajunge profesor și predă filozofia, logica, dialectica și teologia. Ajunge să organizeze cursurile Academiei Patriarhale unde va preda filosofia, retorica și gramatica. În anul 856 va introduce cursul de filosofie religioasă.

În această perioadă a tinereții lui Fotie, societatea bizantină era divizată în jurul a două partide care își disputau supremația atât la palatul imperial cât și la palatul patriarhal. Disputele dintre cele două partide rivale au influențat capital evenimentele ce s-au petrecut la Constantinopol în vremea lui Fotie.

La palat, puterea imperială era în mâinile Teodorei care alături de logotetul Teoctist și comandantul oștirilor, Manuel, asigura regența împăratului minor Mihail al III-lea, fiul ei. Prin ea iconoclasmul va fi înfrânt definitiv prin *Duminica Ortodoxiei*. Însă în structurile de conducere atât imperiale cât și în cele bisericești existau încă mulți adepți ai iconoclasmului, oameni capabili, a căror înlocuire constituia o problemă.

Patriarhul iconoclast, Ioan Gramaticul, este înlăturat iar pe scaunul patriarhal ajunge Metodie. Noul patriarh provenea din rândul liberalilor. Pentru aceste idei ale sale patriarhul intră în conflict cu călugării studiți și se ajunge la schismă între patriarh și călugării de la mănăstirea Studion. Această stare se va menține până la moartea patriarhului Metodie.

La curtea imperială, un rol din ce în ce mai însemnat îl va avea fratele împărătesei Teodora, Bardas, care se va pune în fruntea partidei liberalilor. Împărăteasa Teodora se bucura de sprijinul partidei intransigenților. Logotetul Teoctist, al doilea om la curtea imperială, se va pune în fruntea partidei intransigenților.

Mitropolitul Syracusei, Grigorie Asbestos, se afla în capitala Imperiului din cauza invaziei saracine în eparhia sa. Acesta a jucat un rol important în desfășurarea evenimentelor petrecute la Constantinopol în vremea lui Fotie. Grigorie, liderul grupării moderate, era văzut ca principalul candidat pentru ocuparea scaunul patriarhal al Constantinopolului vacant în urma decesului lui Metodie. Însă, acesta fiind implicat într-un scandal pentru că a hirotonit un

preot pentru o localitate ce aparținea de Constantinopol, împărăteasa Teodora a intervenit în alegeri și la desemnat pentru scaunul patriarhal pe călugărul Ignatie, fiul fostului împărat Mihail I Rangabe. Grigorie Asbestos a dorit să participe la hirotonirea noului patriarh dar este oprit de Ignatie. Acest gest al noului patriarh a declanșat un conflict deschis între el, Grigorie Asbestos și gruparea liberală. Cauzele gestului noului patriarh de a-l îndepărta pe Grigorie de la hirotonirea sa sunt neclare. După hirotonire Ignatie îl depune pe Grigorie Asbestos și susținătorii lui. Grigorie se adresează papei Leon al IV-lea însă cazul lui rămâne nelămurit. Avem mai multe mărturii privind faptul că Ignatie îl condamnă pe Asbestos după hirotonirea sa ca patriarh.

CAP. IV. PRIMUL PATRIARHAT AL LUI FOTIE (858-867) ȘI DISPUTA SA CU ROMA

Din statutul de profesor la Academia Imperială, Fotie ajunge primul secretar imperial și ofițer al gărzii imperiale, iar mai apoi conducătorul cancelariei imperiale. În această nouă postură Fotie este trimis ca ambasador la arabi. Se vorbește de cel puțin două ambasade. În timpul celei de a doua ambasade (855) au loc schimbări majore la palatul Imperial. Împăratul Mihail al III-lea devine major și renunță la regența mamei sale. Vechea conducere, în frunte cu împărăteasa Teodora, a fost înlăturată, iar Bardas, fratele Teodorei, devine Cezar.

Ignatie, în urma mai multor zvonuri și fapte petrecute la Constantinopol, a intrat în conflict cu Bardas și a fost acuzat de complicitate și înaltă trădare. La 23 noiembrie a fost arestat și trimis pe insula Terebintos cerându-i-se demisia. Ignatie în cele din urmă și-a dat demisia și s-a trecut la alegerea noului patriarh. Disputa dintre cele două partide pentru scaunul patriarhal a fost aprigă. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis între cele două grupări, ca noul patriarh să fie o persoană neutră. Cel propus a fost profesorul Fotie.

Fotie este acceptat și de către partida intransigenților după ce acesta a semnat un angajament în legătură cu fostul patriarh. Hirotonirea noului patriarh s-a făcut în grabă astfel că în șase zile Fotie ajunge din statutul de laic la demnitatea de patriarh. Investirea lui Fotie ca patriarh a cauzat probleme deoarece între cei care au participat la hirotonirea lui a fost și Grigorie Asbestos. Pacea adusă de noul patriarh în sânul Bisericii constantinopolitane avea să dureze puțin (40 - 60 de zile). Surprinde schimbarea de atitudine a grupării ignatiene în frunte cu mitropolitul Mitrofan al Smirnei. Aceștia s-au adunat în Biserica Sfânta Irina din

Constantinopol, îl depun pe Fotie și-l declară patriarh legitim pe Ignatie. În urma acestui fapt, Fotie convoacă sinod în Biserica Sfinții Apostoli din Constantinopol, la care sunt chemați și cei din gruparea ignatiană. Ignatie este depus în mod oficial pe motiv că nu a fost ales de către sinod ci a fost numit direct de către împărăteasa Teodora.

În primăvara anului 860 o delegație bizantină este trimisă la Roma cu scrisori din partea împăratului și a noului patriarh. În scrisoare sa, Fotie după ce prezintă modul cum a ajuns pe scaunul patriarhal, face mărturisirea de credință și în final îi cere papei Nicolae I să intre în comuniune de rugăciune cu el. Împăratul Mihail al III-lea îi cere papei să trimită legați la Constantinopol pentru a rediscuta problema cinstirii icoanelor. Papa Nicolae I se arată surprins de cele întâmplate la Constantinopol și se pune arbitru în rezolvarea acestor probleme spre surprinderea tuturor. El trimite delegația cerută de cei de la Constantinopol pentru sinod. Aceasta ducea cu sine două scrisori din partea papei, una pentru noul patriarh și alta pentru împărat. În scrisoarea adresată patriarhului, papa Nicolae I îl critică pe acesta pentru modul cum a ajuns pe scaunul patriarhal din statutul de laic, însă laudă mărturisirea lui profund ortodoxă. Pe împărat, papa Nicolae I îl înștiințează că nu recunoaște numirea lui Fotie pentru scaunul patriarhal până nu se va cerceta de către trimișii săi toate cele petrecute la Constantinopol și doar apoi va lua o decizie. De asemenea, în scrisoare, papa îi cere împăratului teritoriile luate.

În anul 861, în luna mai, încep lucrările sinodului de la Constantinopol. La sinod au participat 318 episcopi și s-a ținut în Biserica Sfinții Apostoli. Scopul principal al acestui sinod pentru cei de la Constantinopol era acela de a restabili cultul icoanelor, iar pentru Roma prin trimișii săi era acela de a se cerceta cazul lui Ignatie și numirea lui Fotie pentru scaunul patriarhal. Cei de la Constantinopol au fost de acord să se rediscute cazul Ignatie dar cu condiția ca hotărârea definitivă să se ia la Constantinopol și nu la Roma. În cadrul sinodului s-a cercetat modul cum a fost demis Ignatie și cum a fost ales Fotie pentru scaunul patriarhal. În cele din urmă este recunoscută depunerea lui Ignatie ca fiind canonică, iar Fotie este recunoscut în mod oficial ca patriarh al Constantinopolului. Sinodul a condamnat din nou iconoclasmul. S-au dat 17 canoane, iar problema retrocedării teritoriilor confiscate de către împărat de la romani nu a fost trecută pe ordinea de zi.

Hotărârile sinodului împreună cu două scrisori, una din partea patriarhului Fotie și alta din partea împăratului Mihail al III-lea sunt duse la Roma. În urma cercetării acestora papa Nicolae I declară că nu este de acord cu hotărârile sinodului și că îl recunoaște în continuare patriarh legitim pe Ignatie cerând noi dovezi. În acest sens el scrie trei scrisori datate 18 martie 862, una pentru împărat, alta pentru patriarhul Fotie și alta pentru patriarhii

orientali și în care papa Nicolae I le comunică acestora hotărârile sale. În urma acestor hotărâri Fotie se învâluie în tăcere nerăspunzându-i papei la solicitarea sa.

În anul 863 a sosit la Roma monahul Teognost dându-se drept apărător al patriarhului Ignatie. În urma celor prezentate de Teognost privind faptele petrecute la Constantinopol, papa Nicolae I convocă un sinod la Roma în Biserica din Lateran, în vara anului 863. În urma acestui sinod, Fotie împreună cu Grigorie Asbestos sunt excomunicați, iar Ignatie este recunoscut ca și patriarh legitim. Legații papali care au participat la sinodul de la Constantinopol din anul 861 au fost și ei excomunicați considerându-se că și-au depășit atribuțiile.

Aceste demersuri au fost făcute de papa Nicolae I pentru a pune presiune asupra Constantinopolului în vederea obținerii sub jurisdicția sa zona Iliricului. Pentru Roma obținerea Iliricului era o chestiune de onoare, însă pentru Constantinopol menținerea Iliricului în zona de influență și sub jurisdicția sa era vitală. Încreștinarea Bulgarilor devine o prioritate pentru ambele centre bisericești. În urma presiunilor venite din partea misionarilor franci dar și a alianței dintre țarul Boris și Ludovic al II-lea Germanicul, cneazul Rotislav al Moraviei Mari cere Constantinopolului să trimită misionari greci pentru încreștinarea moravilor. Patriarhul Fotie trimite pe ucenicul și prietenul său, Constantin-Chiril împreună cu fratele acestuia, Metodie pentru încreștinarea moravilor. Țarul Boris al bulgarilor dorea și el încreștinarea poporului său, însă pentru că apropierea lor prea mare de vecinii de la Constantinopol îl speria s-a orientat spre Roma sperând să obțină de acolo misionari pentru poporul său. Împăratul Mihail al III-lea sesizând acest lucru, face o demonstrație de forță militară la granița cu bulgarii în urma căreia țarul Boris acceptă să fie botezat la Constantinopol primind numele Mihail de la împăratul bizantin. Cu această ocazie acceptă să primească pentru încreștinarea poporului său misionari greci. Patriarhul Fotie trimite o ierarhie grecească pentru încreștinarea poporului bulgar. De asemenea mai trimite țarului și o lungă scrisoare cu sfaturi și învățătură de credință. Însă, ceea ce își dorea Boris cel mai mult pentru biserica sa, un patriarh sau arhiepiscop prin care să-și păstreze autonomia față de Biserica de la Constantinopol, patriarhul nu i-a dat.

Boris dezamăgit de ceea ce a primit de la Constantinopol pentru încreștinarea poporului său se îndreaptă spre Roma trimițând o delegație cu o listă de întrebări și solicitând papei să trimită misionari pentru încreștinarea poporului său. Papa Nicolae I îi trimite țarului misionari latini împreună cu răspunsurile sale la întrebările țarului în faimoasa *Responsa ad Consulta Bulgarorum*. În urma acestui fapt misionarii greci existenți în Bulgaria sunt poftiți să plece. Deși pentru moment Boris era mulțumit pentru răspunsurile

și misionarii primiți de la Roma, totuși visul de a avea o biserică autonomă nu i s-a îndeplinit nici din partea papei.

Între timp relațiile dintre Roma și Constantinopol, pe fondul amestecului Romei în treburile interne ale Constantinopolului cât și a intervenției papei în Bulgaria, devin tot mai tensionate. Au loc mai multe schimburi de scrisori între Roma și Constantinopol. Papa Nicolae I prin aceste scrisori dorea să-i mobilizeze pe cei din Orient ca hotărârile sale să fie aplicate la Constantinopol și anume Fotie să fie îndepărtat de pe scaunul patriarhal, iar Ignatie să fie reabilitat.

La Constantinopol când s-a aflat de intervenția papei în încreștinarea Bulgariei dar mai ales de ceea ce i-a răspuns papa Nicolae I lui Boris în legătură cu Biserica din Constantinopol, cât și despre inovațiile apusene transmise bulgarilor și mai ales despre adaosul *Filioque* s-a adunat un sinod local în 867 în care s-au discutat toate acestea. La Constantinopol își face apariția un tânăr pe nume Vasile care se va impune la palatul imperial și care va deveni împărat fiind întemeietorul dinastiei Macedoniene, una dintre cele mai strălucite dinastii ale Imperiului Bizantin. Tot acum Fotie scrie o enciclopică tuturor patriarhilor răsăriteni prin care aceștia sunt informați de intervenția nediplomatică a Romei în încreștinarea Bulgariei, de inovațiile cultice pe care misionarii latini le răspândesc dar mai ales de adaosul *Filioque* la simbolul de credință. În enciclica sa Fotie îi îndeamnă pe patriarhii răsăriteni să cerceteze toate cele expuse de el în aceasta și apoi să trimită reprezentanți pentru sinod.

Se face o scurtă prezentare a istoriei adaosului *Filioque*. Apariție și susținere. Apariția acestui adaos nu are o motivație teologică ci una practică. Sinoadele care au promovat adaosul sunt convocate de suveranii occidentali.

În demersurile sale îndreptate împotriva inovațiilor latine răspândite de misionarii latini în Bulgaria cât și a adaosului *Filioque* în simbolul de credință, Fotie caută susținere și în Occident. Astfel patriarhul trimite o delegație la curtea regelui Ludovic al II-lea cerându-i sprijinul. Regele Ludovic al II-lea se afla la acel moment în conflict cu papa Nicolae I din cauza divorțului regelui Lothar al Austrasiei de soția sa legitimă Teithberga. Conflictul acesta a degenerat atât de mult încât cei doi regi pornesc cu armata asupra Romei.

Papa Nicolae I mobilizează pe toți teologii apuseneni pentru a da un răspuns la acuzațiile pe care patriarhul Fotie le aduce misionarilor latini în enciclica sa către patriarhii orientali. Astfel papa se adresează acestora printr-o scrisoare în care prezintă acuzațiile lui Fotie și îl desemnează pe arhiepiscopul Hincmar de Reims să se ocupe de toate acestea. Cei

care se remarcă prin răspunsurile care le-au dat la acuzațiile lui Fotie au fost Aeneas, episcopul Parisului și călugărul Ratramn din Corbia.

În august sau septembrie 867 are loc la Constantinopol sinodul convocat de patriarhul Fotie în urma enciclici sale. Numărul participanților este foarte mare. Avem puține informații despre sinod și acestea doar din surse antifotiene. Toate patriarhiile orientale și-au trimis reprezentanți. Anastasie Bibliotecarul este cel care dă informații despre acest sinod. El pune la îndoială numărul atât de mare al participanților. Au participat la sinod și ierarhi din Apus și anume episcopul-exarh al Ravennei și arhiepiscopii de Treva și de Colonia. Sinodul a condamnat inovațiile apusene cât și adaosul *Filioque*. De asemenea, papa Nicolae I este excomunicat. Între timp entuziasmul celor din Apus care au promis să-l ajute pe Fotie s-a stins. Papa Nicolae I moare la 13 noiembrie 867 fără să afle ceva despre depunerea sa la sinodul de la Constantinopol.

CAP. V. PRIMA DEPUNERE ȘI EXILUL PATRIARHULUI FOTIE (867-877)

Pe scena politică la Constantinopol au loc schimbări majore. În noaptea de 23 spre 24 septembrie, în urma unei petreceri, împăratul Mihail al III-lea este omorât de către cezarul Vasile. A doua zi Vasile este proclamat împărat. Primele măsuri pe care le-a luat noul împărat a fost aceea de a îndepărta pe toți aceia ce au aparținut vechiului regim. Fotie este și el demis și trimis în exil iar Ignatie este readus la Constantinopol și la 23 noiembrie 867 este reșezat pe scaunul patriarhal.

La Roma, papa Nicolae I moare la 13 noiembrie 867 iar pe scaunul papal la 14 decembrie 867 ajunge papa Adrian al II-lea. A doua zi de la înscăunarea noului papa la Roma vin frații Constantin-Chiril și Metodie, apostolii slavilor, aducând cu ei odoare de mare preț, moaștele Sfântului Clement, papă al Romei și cărțile liturgice traduse în slavonă. Aceștia au fost chemați la Roma de către papa Nicolae I pentru a justifica folosirea limbii slavone în cultul bisericii. De asemenea, ei în misiunea lor la moravi aveau mare nevoie de clerici autohtoni dar, deși aveau ucenici nu avea cine să-i hirotonească. La Roma aceștia se lovesc de reticența clerului latin în privința folosirii limbii slavone în cultul bisericii. Papa Adrian al II-lea a emis o bulă papală pentru folosirea limbii slavone în cult, cu toată opoziția clerului latin conservator.

După schimbările avute la Constantinopol, împăratul Vasile I Macedoneanul primește o scrisoare din partea papei Nicolaei I care de fapt era adresată fostului împărat, Mihail al III-lea. Scrisoarea era redactată pe un ton aspru dar în ea papa Nicolae I lasă să se înțeleagă cum că ar fi de acord să se rediscute cazul Ignatie-Fotie. Împăratul Vasile I deși trimisese deja o scrisoare în care îl informa pe papa de la Roma despre cele petrecute la Constantinopol, mai trimite în decembrie 867 o nouă delegație la Roma alcătuită din reprezentanți ignatieni și fotieni. Această delegație ducea cu sine două scrisori, una de la împărat și alta din partea lui Ignatie. Atât împăratul cât și patriarhul nu știau de moartea papei Nicolae I. Pornind la drum în condiții nefavorabile pentru călătorie pe mare, delegația fotiană a avut mari probleme naufragiind. Astfel că la Roma, dintre reprezentanții fotieni ajunge doar monahul Metodie care nici nu se mai prezintă la proces.

Noul papă primind prima scrisoare trimisă de împărat, scrie la rândul lui două scrisori una adresată împăratului și alta patriarhului Ignatie. În aceste scrisori își exprimă bucuria pentru faptul că împăratul a pus în aplicare hotărârea predecesorului său, iar pe Ignatie îl critică deoarece nu i-a scris el însuși. De asemenea îi cere să-l primească cu cinste pe monahul Teognost care se afla refugiat la Roma.

După sosirea celei de a doua delegații bizantine la Roma are loc deschiderea sinodului care s-a ținut în Biserica Sfântul Petru, în primăvara anului 869. La acest sinod s-a rediscutat depunerea lui Ignatie și ridicarea pe scaunul patriarhal al Constantinopolului a lui Fotie. Ignatie este recunoscut ca patriarh legitim, iar Fotie este depus și excomunicat. Actele sinodului de la Constantinopol din anul 867 au fost declarate nule, călcate în picioare și arse. S-au luat cinci hotărâri numite *capitula*, care urmau să fie aprobate și de sinodul de la Constantinopol. Actele au fost semnate de 30 de episcopi prezenți la sinod. O delegație papală a dus la Constantinopol hotărârile sinodului roman, două scrisori pentru împărat și patriarh și *libellus satisfactionis*, un act de pocăință pentru că îl condamnase pe papa Nicolae I și pe care trebuia să-l semneze toți aceia care voiau să ia parte la lucrările sinodului. Delegația papală ajunge la Constantinopol pe data de 25 septembrie 869.

Sinodul de la Constantinopol se deschide la data de 5 octombrie 869, în Biserica Sfânta Sofia, în prezența a doar 12 ierarhi (5 mitropoliți și 7 episcopi). Lucrările sinodului s-au desfășurat în 10 sesiuni încheindu-se la 28 februarie 870. Sinodul a fost condus de către legații papali. În final s-au adunat 102 episcopi. Patriarhiile orientale și-au trimis reprezentanți. Împăratul Vasile I a luat și el parte la lucrările sinodului. Sinodul l-a condamnat pe Fotie dimpreună cu toți susținătorii lui. A condamnat și anulat hotărârile sinoadelor din 861 și 867 de la Constantinopol, care au fost arse. A condamnat iconoclasmul. De asemenea,

au fost promulgate 27 de canoane din care Biserica constantinopolitană recunoaște doar 14. S-au alcătuit două epistole sinodice care cuprindeau lucrările și hotărârile sinodului. Cât privește deosebirile cultice condamnate de Fotie și mai ales despre adaosul *Filioque* la simbolul de credință nu s-a discutat nimic. Toți episcopii ezitau să semneze actele aduse de la Roma și mai ales *libellus satisfactionis*. Încrederea în Roma a Constantinopolului în urma acestui sinod a fost zdruncinată. Mai trebuie remarcată tăcerea lui Ignatie din timpul lucrărilor sinodului și care prezida alături de legații papali.

La trei zile de la încheierea lucrărilor sinodului, la Constantinopol a sosit o delegație bulgară din partea țarului Boris-Mihail cu întrebarea: ei de cine aparțin? Împăratul, pentru a da un răspuns acestei întrebări a bulgarilor adună pe legații papali, reprezentanții patriarhiilor răsăritene și pe patriarhul Ignatie la dezbateri. În timpul dezbaterilor legații papali prezintă celor prezenți o scrisoare din partea papei Adrian al II-lea pe care trebuia să o arate numai în cazul în care Ignatie ar fi revendicat Bulgaria pentru jurisdicția sa. În această scrisoare papa spunea că îl recunoaște pe Ignatie ca patriarh cu condiția ca acesta să nu ceară jurisdicția Bulgariei. În caz contrar Ignatie era excomunicat. Cu toată opoziția legaților papali s-a decis că Bulgaria trebuie să aparțină de Constantinopol. Ignatie hirotonește un arhiepiscop - Iosif - și 12 episcopi pentru Bulgaria.

La întoarcerea legaților papali la Roma aceștia au fost luați ostatici și jefuiți de către pirații bulgari. Astfel ei ajung la Roma la 20 decembrie 870 fără documentele sinodului. Informații despre lucrările sinodului avem doar de la Anastasie Bibliotecarul trimisul regelui Ludovic al II-lea la Constantinopol. Ignatie are mari probleme în administrarea patriarhiei din cauza opririi de la slujire a clerului fotian. Pentru acesta atât el cât și împăratul cer papei, prin scrisori înlănzirea sau chiar ridicarea acestei interdicții. Papa Adrian al II-lea le răspunde că refuză să facă acest lucru. Pe împărat îl mustră pentru că nu a asigurat întoarcerea la Roma în siguranță a legaților săi de la Constantinopol, cât și pentru amestecul în Bulgaria. Lui Ignatie îi răspunde că în ce privește Bulgaria nu este nimic hotărât și îl amenință cu excomunicarea dacă nu încetează acțiunile sale în Bulgaria. Se pare că Ignatie a trimis în Bulgaria cler fotian trecând peste hotărârile sinodului. În acest al doilea său patriarhat, Ignatie nu adoptă o atitudine extremistă.

Fotie, fiind depus, a fost exilat la Skepi pe malul Bosforului. De acolo el va purta o bogată corespondență cu cei apropiați. Într-o scrisoare adresată împăratului se plânge acestuia pentru suferințele exilului său din pricina lipsurilor dar mai ales din lipsa cărților sale dragi. Această bogată corespondență a lui Fotie constituie pagini de o sensibilitate rară și frumusețe

excepțională. De asemenea, prin ea descoperim că Fotie încă mai avea mulți prieteni în administrație și că majoritatea clerului îi rămăsese loial.

CAP. VI. AL II-LEA PATRIARHAT AL LUI FOTIE

Împăratul Vasile I era nemulțumit că relațiile cu Roma nu s-au schimbat chiar dacă Fotie a fost înlăturat de pe scaunul patriarhal și Ignatie reabilitat. De asemenea, pe plan intern alianța sa cu gruparea extremistă a fost nepotrivită datorită atitudinii radicale ale acestora. El va manifesta o atitudine binevoitoare față de gruparea moderată, inclusiv și față de Fotie. Astfel, în anul 873, Fotie este adus din exil de către împăratul Vasile I, la palatul imperial. La început, Fotie se va ocupa de educația copiilor împăratului, Leon și Alexandru, dar apoi, contrar cononului 7 de la sinodul din 869-870 de la Constantinopol, care interzicea unui excomunicat munca la catedră, i se va îngădui să-și reia activitatea didactică. Această împăcare dintre împărat și Fotie este pusă de potrivnicii lui Fotie pe seama alcătuirii unei genealogii pentru împărat de către Fotie. La revenirea din exil Fotie se împacă și cu Ignatie după cum avea el însuși să mărturisească în cadrul sinodului Constantinopolitan din 879-880.

Pentru a oficializa reabilitarea lui Fotie cât și pacea restabilită între patriarhi era nevoie de sinod. În acest sens atât Ignatie cât și împăratul Vasile I trimit scrisori la Roma prin care papa este invitat să trimită legați pentru sinod. Pe scaunul papal se afla Ioan al VIII-lea. Acesta este mai vehement, decât înaintașii săi, cu amenințările în ce privește amestecul Constantinopolului în Bulgaria. Papa acceptă să trimită delegați pentru un nou sinod la Constantinopol. Delegația papală pentru sinod având cu ei scrisori din partea papei pornesc spre Constantinopol la 16 aprilie 878. La 23 octombrie 877 Ignatie moare iar pe scaunul patriarhal ajunge din nou Fotie la 26 octombrie 877. Delegația papală pentru sinod refuză să intre în legătură cu noul patriarh pentru aceasta este nevoie de o altă delegație bizantină pentru Roma care să prezinte papei schimbările petrecute la Constantinopol.

La Roma, odată cu ajungerea celei de a doua delegații bizantine, papa Ioan al VIII-lea convoacă un sinod în 879 format din 17 episcopi. Sinodul hotărăște să-l recunoască pe Fotie pentru scaunul patriarhal însă pentru aceasta pune mai multe condiții pe care Fotie trebuia să le îndeplinească. De asemenea, se alcătuiește un *Commonitorium* care cuprinde instrucțiuni pentru buna desfășurare a sinodului. De asemenea, papa scrie mai multe scrisori pentru împărat, patriarh, clerului constantinopolitan și celor trei patriarhii orientale, opozanților lui

Fotie și legaților papali aflați deja la Constantinopol. Noua delegație papală ajunge la Constantinopol în noiembrie 879.

O problemă specială înainte de începerea sinodului era aceea a traducerii actelor papale din latină în greacă. Fotie este acuzat că nu a tradus corect sau că a omis părți atât din *Commonitorium* cât și din scrisorile papale. Se aduc mai multe argumente pro și contra acestui fapt. *Commonitorium*-ul papal s-a păstrat doar în traducerea greacă. Unele cerințe din el au fost omise când s-a tradus, cum ar fi de exemplu cerința ca Fotie să-și ceară iertare în fața sinodului pentru faptele sale. Toate aceste omiteri s-au făcut cu acordul legaților papali. Aceste omiteri s-au făcut și pentru ca actele papale să fie conforme cu realitatea de la Constantinopol. Modificările din actele originale evidențiază faptul că la Roma nu se cunoștea situația reală de la Constantinopol, realitate de care s-au convins și legații papali acceptând aceste modificări. În acest sens actele au trebuit să fie ajustate.

După aceste pregătiri preliminare s-au deschis lucrările sinodului în perioada 1-15 noiembrie 879 având în total 7 sesiuni, ultima ținându-se la data de 13 martie 880. Lucrările s-au desfășurat în Biserica Sfânta Sofia cu excepția celei de a șasea sesiune care s-a ținut, în cadrul restrâns, la palatul imperial în prezența împăratului. La sinod au participat 383 episcopi. Toate cele trei patriarhii orientale au trimis reprezentanți. Împăratul nu a luat parte la lucrările sinodului, absență oarecum motivată prin faptul că își pierduse unul dintre fiii săi dragi. Fotie a fost cel care a prezidat sinodul. Se prezintă lucrările sinodului cu dezbaterile și luările de cuvânt a celor prezenți. A șasea sesiune are un caracter special pentru că s-a ținut la palatul imperial în prezența împăratului, a patriarhului Fotie, a legaților papali, a reprezentanților patriarhiilor orientale și a încă 18 mitropoliți. Ceilalți sinodali au fost convocați după 10 zile pentru sesiunea finală. Potrivnicii lui Fotie au considerat că această sesiune este o născocire a lui Fotie. La această sesiune s-a stabilit mărturisirea de credință a sinodului și s-au semnat actele de către împărat. Sinodul a recunoscut ca patriarh legitim pe Fotie. Problema bulgară a hotărât că este de competența împăratului. Iar adaosul *Filioque*, chiar dacă sinodul nu a făcut referire la el s-a reglementat prin mărturisirea de credință adoptată de către sinod care este cea Niceo-Constantinopolitană, condamnând pe toți aceia care vor adăuga sau vor omite ceva din simbol. Se primesc în Biserică șapte sinoade ecumenice și învățăturile lor. După încheierea lucrărilor sinodului legații papali se întorc la Roma cu actele sinodului și două scrisori pentru papa Ioan al VIII-lea din partea lui Fotie și a împăratului. La rândul său papa Ioan al VIII-lea, după ce a primit actele sinodului și cele două scrisori, a trimis două scrisori una lui Fotie și alta împăratului în care spune că recunoaște legitimitatea patriarhatului lui Fotie însă finalul scrisorilor lasă loc de interpretări. El mai mulțumește împăratului pentru

ajutorul militar primit, pentru retrocedarea mănăstirii Sfântul Serghie din Constantinopol și pentru retrocedarea Bulgariei.

Cu toate că sinodul l-a reabilitat pe Fotie pe scaunul patriarhal al Constantinopolului, el a continuat să aibă opozanți la Constantinopol. Aceștia s-au grupat în jurul mitropolitului Mitrofan al Smirnei și Stelian al Neocezareei formând așa numita Biserica Mică. Fotie depune eforturi, prin scrisori de a se împăca și cu aceștia. Între împăratul Vasile I și fiul său Leo, urmașul său la tron, are loc un conflict în urma căruia tânărul este închis vreme de trei luni în palat și amenințat cu scoaterea ochilor. Conflictul a început de la faptul că Leon a fost obligat să se căsătorească cu Teofana Martinakios pe când el vroia să se căsătorească cu Zoe Zautzes. Din acest motiv Leon se apropie mai mult de gruparea intransigenților care era în opoziție cu împăratul Vasile I. Partida intransigenților au profitat de aceste neînțelegeri și l-au atras pe Leon într-un complot împotriva împăratului. Despre toate acestea împăratul este înștiințat la timp de Teodor Santabarenos, omul de încredere al împăratului și un apropiat al lui Fotie. Împăratul reușește să dezoace complot și să pedepsească pe cei implicați. Opozanții lui Fotie spun că vinovat pentru acest conflict, dintre tată și fiu, este Teodor Santabarenos în colaborare cu Fotie, existând și o legendă în acest sens. La intervenția patriarhului Fotie și a guvernului, Leon este salvat de la mutilare.

Anul 886 avea să fie ultimul an ca patriarh a lui Fotie. La 29 august 886, împăratul Vasile I Macedoneanul avea să moară iar pe scaunul imperial ajunge fiul său Leon având ca titlatură numele de Leon al VI-lea Filozoful. Noul împărat este înscăunat la 29 septembrie 886. Odată cu urcarea pe scaunul imperial al noului împărat la putere ajunge gruparea intransigenților. Prima victimă a noului regim este Teodor Santabarenos care este arestat și trimis la mănăstirea Dalmata. Următorul vizat era desigur patriarhul Fotie. Unul dintre motivele demiterii lui Fotie era acela că noul împărat vroia să împlinească o dorință mai veche a tatălui său. Împăratul Vasile I vazând cât de importantă pentru imperiu era funcția de patriarh a vrut ca această poziție să o rezerve unuia dintre membrii familiei lui. Însă el nu a mai apucat să o facă. Cel care va duce la îndeplinire dorința împăratului Vasile va fi urmașul acestuia, împăratul Leon. Pentru aceasta îl înlătură pe Fotie și-l numește pe scaunul patriarhal pe fratele său Ștefan I, care avea doar 18 ani. Fotie este silit să-și dea demisia. Opozanții i-au intentat un proces atât lui cât și lui Santabarenos, la palatul imperial. În urma procesului Fotie este exilat la Hieria sau la mănăstirea Gordon din Armenia. Aici Fotie va trece la cele veșnice în ziua de 6 februarie fără a se ști anul exact (891-897). La aproximativ 50 de ani de la decesul său va fi trecut în rândul sfinților fiind trecut în Tipikonul Bisericii Mari din Constantinopol. Rămășițele lui pământești sunt aduse la Constantinopol la Biserica Sfântul

Ioan Botezătorul apoi de aici vor fi duse la Mănăstirea Sfânta Treime de pe insula Harki, ctitoria sa. Astăzi, părțile din sfintele sale moaște se află la Mănăstirea Dionisiu din Sfântul Munte.

CAP. VII. OPERA LUI FOTIE

În acest capitol este prezentată opera scrisă a lui Fotie care este foarte bogată și complexă. Ediția Migne în *Patrologie Cursus Completus, Series Graeca* îi consacră operei fotiene scrise volumele 101 până la 104. O analiză a acesteia este dificilă deoarece nu există o ediție completă, există diferențe mari în ce privește conținutul din manuscrise, avem informații contradictorii ale criticilor și istoricilor și o altă problemă este atribuirea unor lucrări lui Fotie a căror paternitate fotiană este îndoielnică. Capitolul prezintă scrierile lui Fotie, anul redactării, conținutul, manuscrisele și edițiile critice în care apar acestea. Prezentarea operei fotiene începe cu cea mai cunoscută scriere a lui Fotie și anume Myriobiblon sau Biblioteca cu cei 280 de codici ai ei. Apoi Lexikon sau ΛΕΞΕΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ, Amphilochia sau Quaestiones ad Amphilochium, corespondența lui Fotie, opera poetică, Tratatul împotriva paulicienilor, Mistagogia sau Despre Mistagogia Duhului Sfânt, scrieri canonice, Omiliile lui Fotie și Comentariile biblice. La finalul capitolului sunt prezentate pe scurt și alte scrieri atribuite lui Fotie: Culegeri și dovezi întocmai adunate din scrierile sinodale și istorice despre episcopi și mitropoliți și despre alte chestiuni trebuincioase și Admonitio et exhortatio per breves morale sententias - Opusculum pareneticum sau Παραίνεσις διὰ γνωμολογίας. De asemenea, a compus câteva școlii sau un comentariu la *Scara Raiului* a sfântului Ioan Scărarul. Sunt enumerate de asemenea câteva lucrări a căror paternitate fotiană este îndoielnică. Mai sunt menționate câteva lucrări fotiene pierdute.

CAP. VIII. ACTUALITATEA ECUMENICĂ A ACTIVITĂȚII PATRIARHULUI FOTIE

Acest capitol tratează problemele legate de demisia lui Ignatie, relația lui Fotie cu Ignatie după revenirea din exil, corespondența dintre Fotie și papa Nicolae I,

corespondența dintre Constantinopol și Roma după depunerea lui Fotie de către papa Nicolae I din anul 863 și se încheie cu problema dacă între Fotie și papa Ioan al VIII-lea și a urmașilor acestuia a mai fost schismă.

Dacă a demisionat Ignatie sau nu sursele sunt contradictorii. Sursele proignatiene spun că nu a demisionat și surse profotiene care spun că Ignatie a demisionat și abia apoi a fost ales Fotie ca patriarh. Sunt aduse mai multe mărturii ale contemporanilor care ne duc la concluzia că într-adevăr Ignatie, de voie sau silit, a demisionat.

La revenirea din exil a patriarhului Fotie faptul că s-a împăcat cu Ignatie avem mai multe argumente care întăresc aceasta. Fotie însuși avea să mărturisească aceasta în cadrul sinodului constantinopolitan din 879-880. Niceta Paflagonul, Stelian al Neocezareei și colecția antifotiană susțin contrariul. După prezentarea argumentelor pro și contra se poate trage concluzia că Fotie s-a împăcat cu Ignatie. Fotie însuși avea să-l treacă în rândul sfinților.

Corespondența dintre patriarhul Fotie și papa Nicolae I are ca scop de a scoate în relief tonul folosit de cei doi în scrisorile pe care și le-au scris. Modul diferit de a vedea comuniunea dintre cele două centre bisericești. Iar corespondența dintre Roma și Constantinopol este prezentată pentru a evidenția relațiile tensionate dintre papa Nicolae I și palatul imperial l-a care s-a ajuns.

După revenirea pe scaunul patriarhal, Fotie a căutat să se împăce cu opoziții lui atât de la Constantinopol cât și cu cei de la Roma. În acest sens stau mărturie scrisorile pe care Fotie le trimite acestora și în care le cere să încheie între ei o relație de prietenie. Astfel îi scrie diaconului Marinus, viitor papă al Romei, lui Zaharia de Anagni și episcopului Gauderich de Velletri. A mai fost schismă între patriarhul Fotie și scaunul papal după a doua revenire a lui pe scaunul patriarhal? Potrivnicii lui Fotie spun că papa Ion al VIII-lea, cu evanghelia în mână, din amvonul Bisericii Sfântul Petru a aruncat anatema asupra lui Fotie și că la fel au făcut și urmașii acestuia pe scaunul papal. Însă cercetările recente au demonstrat că Fotie a rămas în comuniune atât cu papa Ioan al VIII-lea cât și cu urmașii acestuia, în ciuda faptului că papa Marinus nu a trimis scrisoare de intronizare.

CONCLUZII

În ciuda tuturor divergențelor apărute între cele două mari centre bisericești, dorința de a rămâne în comuniune era încă vie. Această dorință a generat atâtea dezbateri, atâtea eforturi, a pus în mișcare atâtea lume pentru a se aduna la sinoade care avea ca scop restabilirea armoniei în sânul Bisericii.

Disputele din vremea iconoclasmului se vor prelungi și după ce această erezie a fost învinsă, îmbrăcând noi forme de manifestare. Societatea Constantinopolului era divizată în jurul a două partide, moderat și intransigent. Cele două grupări vor influența viața politică și religioasă din Constantinopol, generând depuneri de patriarhi și chiar schisme în sânul Bisericii.

Opera scrisă a patriarhului Fotie este una impresionantă stârnind admirația tuturor celor care l-au iubit și apreciat dar și a acleora care l-au contestat. Consider că această operă a patriarhului Fotie constituie principalul izvor pentru o mai bună cunoaștere a personalității sale care de multe ori a fost atât de întunecat prezentată.

Disputele dintre cele două scaune patriarhale va fi una aprigă ajungându-se până la excomunicări reciproce. Motivele sunt multiple. Totuși în filalul disputelor, persoanele implicate rămân în comuniune, iar între Roma și Constantinopol nu a mai fost schismă.